

He Korero whakahe i te tono na Trans Tasman Resources Ltd.

Before the Environment Protection Authority

Application for Marine Consents and Marine Discharge Consents to Extract and Process Iron Sand
Within the South Taranaki Bight – EEZ 000011

Traditional Customary Evidence opposing the TTR Application

Non-Expert Evidence of Turama Hawira

On behalf of

Nga Rauru Kiihahi

20 January 2017

Table of Contents:

Traditional Customary Evidence _____3

Matua te po, matua te ao, matuatua i a raua Kotahi.

Ko te po i kimihia, ko te po i rangahaua,

Ko Mirutai.

Takoto atu ki te tatau o te po, ka moe i a Tapore.

Whakaputaina ko Renau Matua.

Matua te po.

Ko te po tuatahi

Ko te po tuarua

Ko te po tuatoru

Ko te po tuawha

Ko te po tuarima

Ko te po tuaono

Ko te po tuawhitu

Ko te po tuawaru

Ko te po tuaiwa

Ko te po tuarea.

Tuarea ki te whai ao,

Ki te ao marama.

Tahurihuri kau ana te tai o te tangata,

Kei whea ra te ahunga mai o te korero?

Kei te Rangi-hikitia,

Kei te Rangi-hapainga,

Kei Te Waha-a-Tai.

Kei a Ranginui, e tu nei.

Kei a Papa, e takoto nei

Uea, uea.

Poua te manawapou o te koreo!

Ko Tupua Kawa
Ko Tawhito Kawa
Ko te matoe o te Rangi
Tenei hoki ra te taketake rongu
Ma Ruawhatuma
Whakaeketia te moana waiwai
Te moana tuatua
Te moana oruoru
Koe whakatupuria te kawa ora.
He kawa kei te apiti o te Rangi
Kei te matata o te Rangi
Kei te matoe o te Rangi
Kei te piere o te Rangi
Kei te whetuki o te Rangi
Kei te haruru o te Rangi
Kei te ngateri o te Rangi
Kei te ngawha o te Rangi.
He kawa puwai Nuku
Puwai Ehu
Puwai Rangipapa
Puwai Rongo ma Tane
Puwai Tahu
Puwai Ari
Puwai Oko
Puwai Motuwhariki.
Tiki Hawaiki
Tane Ruanuku
Tane Tokorangi
Te Pipi
Te Wariwari
Te Ataata

Tama Hikurangi ko te putanga o
Te taura ki te whai ao, kit e ao marama.
Takina te Kawa.
Ko te Kawa na wai?
Ko te kawa na Tangaroa.
Ka pipi, ka whana, ka whai ake
I raro I ona Taranga tu kit e Rangi.
Eke panuku, eke Tangaroa.
Haramai te toki!
Haumia, hui e,
Taiki e.

Taku tuuranga ake ki runga o Maataimoana,
Ka whakarehu te titiro ki ngaa matarae o Te Kiri o Rauru.
Hihiritia raa ko Te Pae o Taiuru,
Tai timu, tai pari, tai pakee,
Ko te Tai mimiti naa Rehua.
Kaanapanapa ake ko Te Matau a Maui,
I hiirautia ake te whenua e.
Too atu e te raa, e hai!

Whatiwhati koa ngaa paihau,
O Te Kaahui Rere, o Te Kaahui Kauika.
Ka uu, ka uu, ki uta,
Ka uu, ka uu ki tai,
Ka tau haa ki Te Pootiki o Rehua,
Te tuuranga rere naa Manutaiko.
Tuu te ihi, tuu te weehi, tuu te wana,
Tuu te hika naa Raakatakapoo,
Ka tau, ka tau, ka rarau ki raro.
Iti nei, iti nei, e hai!

Tuu wheua te poo, tuu wheua te ao,
Tuu wheua te ara kupu matua,
I ahu mai i Te Kaahui Rongo o roto pouwhare,
Nga ngutu koowhetewhete, nga ngutu kookoo.
Piere te rangi, ka ngata te whenua.
Te mouri kei runga, te mouri e Rangi,
Te mouri ora o Rauru!

Ko Panepanepopoa te rakau,
Ko Rikorero, ko Ri-wananga nga tangata.
Ko au te uki, ko Turama Hawira.
Te tu nei kei raro i toku piki amokura
ko Aotea utanga nui mo te kai, mo te korero.
E ai nga uki a Nga Rauru-kitahi,
E ai nga uri na Te Awanui a Rua
“Me kua e tumutumu te ara moana i Taranaki.”

Ko te take matahi, me tiro atu ki nga ngaru e aki ana
Ki Herehere-i-moana.
Kei reira te tuahu na wai ?
Ko te tuahu na Maru.
Te tauranga waka na Te Atuaranganuku,
Ko Rakei te tohunga, nana I wawahina,
Ko Te Marae o Tane, ko Te Marae o Tangaroa.
Ka tapu te Kawa
Ka heu te Kawa
Ka ea te Kawa.
Putu Tane, puta Karewaonui.
Te whangaroa o Piere.
Ka hoki mai te ika o te ati.

E kai, e kai, e Maru e!

Tona whakatauki:

Kaua e tumutumu te ruruku I Waikaramihi.

Kaua e tuku te marangai ki ro moana.

Ko te take tarua, ko te ara tohora.

Hoki atu ki te puwaha o Whanganui,

Ki Te Paku o te Rangi.

Ko wai te tekoteko kei runga?

Ko Aokehu.

He tupuna rongonui, nana te mango nunui I patua.

Ko Tutaeporoporo.

Tena te huihuinga o te Kahui Kauika ki Whangaehu.

He waiu mot e kua tohora.

Ka tata mai nga mango.

Whakaputaina ko Ngati Tumango.

He arai kupenga, he arai tangata.

Tona whakatauki:

Kaua e tumutumu te au moana i Tahiti,

Kaua e tumutumu te ara moana i Taranaki.

He arawai tapu na Te Kahui Kauika.

Ko te take tautoru, ko nga tauranga matua,

Ka haramai tona katu ika ki tona toka tu moana.

Ko Opahoa, ko Te Whare Kakaho.

Toia Te Puna i Te Moa

Toia Kuratau

Toia Tupuna

Toia Kai Iwi

Toia Ngakore

Toia Karewaonui

Nga waka e ono e.

Tona whakatauki:

Me kaua e tumutumu te mouri kei nga tauranga matua,

Ka noho morehu kore kai, kore korero aku uki.

Ko te hikumutu o te kupu:

Mai ara ra Te Aati Tupua, mai ara ra Te Ati Tawhito,

He ngarara nui kei te paerangi o Te Taiuru.

Ko wai te ito te haramai nei?

Te Aitanga a Whiro no roto Rarohenga.

E ngaa manu o uta, e ngaa manu o tai,

Tutahi mai ki Te Marae o Taane.

Haapai ake te ruruku, he kawa naa Tangaroa

He kawa ora, he kawa ora.

Tukua Te Hiku kia rere!

Maana te raarangi matua ki te onepuu.

Te ito kei te pae tawhiti, anei tata e!

Haruru ana te whenua

Haruru ana te moana

Paranitia te upoko!

Natia te korokoro!

He mangumangu taipo tonu e ngunguru nei.

Whangaia te rau o te patu!

Taku ika whakataki, ko te ika i te ati.

E kai, e kai e Maru e!

Eke panuku, eke Tangaroa

Whano, whano, haramai te toki.

Haumia, hui e, taiki ee

Na Turama Hawira.

20/01/2017.

Kai Iwi.

